

Pogrešni počeci

Isključenje djece Roma iz osnovnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji

Sažetak

Isključenje iz osnovnog obrazovanja

U državama širom Europe, djeca Roma suočena su s preprekama u obrazovanju. Neuspjeh vlada da osiguraju njihovo pravo na obrazovanje ometa mogućnosti budućeg zapošljavanja za pojedinu djecu, te obnavlja začarani krug siromaštva i marginalizacije u romskim zajednicama.

Obrazovanje nije samo pravo za sebe, nego je ono neophodno za ostvarenje drugih ljudskih prava romskih zajednica koje su među najsiromašnijima u Europi. Segregacija i diskriminacija prisilili su mnoge Rome na život na marginama društva, a u nekim slučajevima u zapuštenim naseljima ili predgrađima bez osnovne infrastrukture i usluga. U mnogim zemljama Romi su glavne žrtve lošeg postupanja policije, kao i rasno motiviranog nasilja pojedinaca ili skupina. Prečesto im je uskraćena pravda kod kršenja njihovih ljudskih prava.

Ovaj izvještaj naglašava nemogućnost pristupa osnovnom obrazovanju djeci Roma u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji. Prečesto Romi ne idu u školu ili to rade samo povremeno. Mnogi od njih ne uspijevaju završiti čak niti osnovno obrazovanje zbog visoke stope odustajanja. Neki su izdvojeni u grupe ili razrede "samo za Rome" gdje im se nudi samo skraćeni nastavni program. Rasistički stavovi i predrasude prevladavaju, čak i kod nekih učitelja i prosvjetnih radnika koji rade s djecom Roma.

Teško siromaštvo uskraćuje većini djece Roma sve prednosti obrazovanja. Besplatni obroci, udžbenici i prijevoz katkad su osigurani. No, djeca često ne mogu prevladati prepreke radi pretjerane udaljenosti između romskih naselja i škola ili radi nedostatka tople odjeće zimi. Često nisu u mogućnosti učiti ili pisati zadaću u

hladnim, prenapučenim domovima. Za djecu koja idu u školu, siromašna odjeća ih obilježava kao Rome, pa tako postanu predmet izživljavanja i uznemiravanja.

Na vladama je da nađu rješenje za prevladavanje ovih prepreka u obrazovanju. Vlasti Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije nisu ispoštovale i zaštitile pravo na obrazovanje, kao što u nekim slučajevima nisu reagirali na rasizam i diskriminaciju usmjerenu na pripadnike romskih zajednica unutar i izvan škole. Također nisu ostvarile pravo na obrazovanje romske djece jer nisu aktivno promicali njihovo potpuno uključanje u obrazovanje.

Pravo na obrazovanje

Pravo na obrazovanje priznaju međunarodni standardi i ugovori za ljudska prava, od kojih su mnogi pravno obvezujući za BiH, Hrvatsku i Sloveniju. Obveze vlade koje se odnose na pravo na obrazovanje mogu se opisati s četiri pojma:

- **Raspoloživost.** Osnovno obrazovanje mora biti obavezno i besplatno za sve. Funkcionirajuće obrazovne ustanove i programi trebaju biti na raspolaganju u potrebnoj mjeri.
- **Dostupnost.** Obrazovanje mora biti dostupno svima, a posebno najugroženijim skupinama, u zakonu i u stvarnosti bez diskriminacije.
- **Prihvatljivost.** Oblik i sadržaj obrazovanja, uključujući nastavni plan i program te metode podučavanja, moraju biti prihvatljivi (npr. relevantni, kulturološki odgovarajući i dobre kvalitete).
- **Prilagodljivost.** Obrazovanje se treba prilagoditi potrebama učenika unutar njihovih raznolikih socijalnih i kulturnih okvira. Treba poduzeti mjere koje će poboljšati mogućnost djece da pristupe obrazovanju i da od njega imaju koristi.

Države koje traže pristup Europskoj uniji (EU) moraju provesti standarde za ljudska prava i dovesti domaće zakone u sklad sa zakonima Europske unije. Slovenija je postala članica EU-a 2004. g., Hrvatska je zemlja kandidatkinja za EU, a BiH je "potencijalna zemlja kandidatkinja".

Kriteriji EU-a traže da institucije u državama kandidatkinjama jamče demokraciju, vladavinu prava, ljudska prava te poštivanje i zaštitu manjina (Kopenhaški kriterij). U lipnju 2000. g. EU je donijela direktivu za provedbu načela jednakog tretmana bez obzira na rasno ili etničko porijeklo (tzv. "Rasna direktiva"). Ova direktiva zabranjuje kako izravnu tako i neizravnu diskriminaciju, a posebno se odnosi na obrazovanje.

Bosna i Hercegovina

Procjene broja Roma koji žive u BiH razlikuju se, a iznose između 20.000 do 100.000. Brojka koja se najčešće spominje je 60.000. Romski jezik je materinji jezik većine njih, iako sve manje među mlađim naraštajima. Znatan broj Roma živi u neslužbenim naseljima, bez sigurnosti stanarskog prava i s ograničenim ili nepostojećim pristupom osnovnim javnim uslugama. Siromaštvo je daleko veće nego kod ostale populacije.

Pravo na obrazovanje i sloboda od diskriminacije izneseni su u zakonu Bosne i Hercegovine. Pripadnici manjina, ako ih ima dovoljno, imaju pravo na nastavu na svom jeziku ili na nastavni plan i program sukladan njihovoj kulturi. *Plan akcije o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini* koji je prihvaćen 2004. g., bavi se mnogim područjima koja traže hitnu akciju kako bi se osiguralo da Romi budu potpuno uključeni u školski sustav prilagođen njihovim potrebama i kulturi.

Stopa nepismenosti među Romima je vrlo visoka, međutim većina romske djece je djelomično ili potpuno isključena iz obrazovanja. U većini slučajeva nisu u mogućnosti pohađati predškolski program. Iako je tijekom zadnjih godina došlo do poboljšanja u pohađanju osnovne škole – zahvaljujući rezultatima inicijativa nevladinih organizacija (NVO) i pojedinih lokalnih vlasti – broj onih koji pohađaju školu i dalje je vrlo nizak.

Visoke stope odustajanja dovode do toga da romska djece napuste osnovnu školu nakon samo nekoliko godina obrazovanja. Statistički podaci ukazuju da je veća vjerojatnost da će romske djevojčice imati manji pristup obrazovanju nego romski dječaci.

Raspoloživost. Osnovno obrazovanje je besplatno i obavezno u Bosni i Hercegovini. Međutim, malo je toga provedeno iz *Plana akcije* iz 2004. g., koji predviđa podučavanje nastavnog kadra o romskoj kulturi i jeziku.

Međunarodna zajednica često stavlja prioritet na poslijeratnu stabilizaciju i pomoć u obnovi, uključujući i obrazovnu reformu, za bošnjačke, hrvatske i srpske zajednice. Nedostatak prikladno osposobljenih učitelja i niži prioritet koji je određen za podršku obrazovanja manjina umanjilo je mogućnost obrazovanja djece iz romskih zajednica.

Dostupnost. Krajnje siromaštvo u romskim zajednicama jedan je od glavnih uzroka slabog pohađanja škole. Pomoć predviđena *Planom akcije* iz 2004. g. koja uključuje besplatne udžbenike, obroke i prijevoz za djecu iz romskih obitelji s niskim prihodima, često nije pružena, osim što su ponekad omogućeni besplatni udžbenici.

Negativni stereotipi o romskom "načinu života" ili stavovi prema obrazovanju često služe za objašnjenje visokog stupnja izostanaka iz škole i loših ocjena. "Još imamo nedovoljnu svijest o značaju obrazovanja unutar romske populacije. Oni se prema tome odnose 'liberalno' – možeš ići u školu, ne možeš ići u školu, ne mora ići u školu..." **Izveštaj Bosne i Hercegovine Odboru UN za ukidanje rasne diskriminacije, siječanj 2005. g.**

Lokalne službe za socijalnu pomoć čine vrlo malo da bi osigurale uključenost romske djece u obvezno obrazovanje. Potpuno nepostojanje statističkih i pouzdanih podataka o broju Roma koji žive u BiH, na lokalnoj i državnoj razini, objašnjava dio poteškoća koje imaju lokalne vlasti radi praćenja djece koja nisu u školi.

Prihvatljivost. Diskriminacija Roma i negativni stereotipi očituju se u BiH marginalizacijom romskih zajednica i njihovim isključenjem iz ostvarivanja mnogih ljudskih prava. Iako ima izvještaja o diskriminaciji nad djecom Roma u školama, takve epizode ne trebaju se tumačiti kao potpuna diskriminacija, kao što je segregacija romske djece u školama ili njihovo isključenje iz pojedinih obrazovnih aktivnosti.

Romska kultura i tradicije nisu sustavno uključeni u školski plan i program. Neke škole s brojnijom romskom populacijom organizirale su povremene priredbe i izvan školskih aktivnosti usmjerene na kulturu Roma, često u suradnji s lokalnim romskim udruženjima. Međutim, takve aktivnosti nisu dovoljne i u najboljim slučajevima samo su pokušaji da se ispune praznine za koje su odgovorne vlasti pri osiguravanju nastavnog plana i programa koji odražava romsku kulturu.

Prilagodljivost. Usprkos odredbi iz *Plana akcije* iz 2004. g., i nekih pozitivnih primjera na lokalnom nivou, izuzetno mali broj Roma pohađa predškolske programe. Ti programi često nisu besplatni ili uz financijsku potporu. Slično tome, iako *Plan akcije* poziva na povećanje broja romskih učitelja i pomoćnika u školama, njihov broj i dalje ostaje vrlo nizak.

Uz rijetke izuzetke kulturnih aktivnosti organiziranih lokalno od strane škola, romski jezik ne koristi se i ne podučava u školama. Iako je uvođenje podučavanja

romskog jezika u osnovnim školama i izrada nastavnih materijala dugotrajni postupak, vlasti nisu poduzele nikakve korake da bi se to ostvarilo.

Hrvatska

Procjenjuje se da u Hrvatskoj živi između 30.000 i 50.000 Roma, iako se u popisu stanovništva iz 2001. g. samo 9.000 ljudi izjasnilo Romima. Skoro 80% koristi romski jezik *Ljimba d'bjas*, jezik sličan rumunjskom. Izvan glavnog grada, Zagreba, Romi obično žive u izdvojenim naseljima. Ona su obično izgrađena bez građevinske dozvole i nemaju osnovnu infrastrukturu i usluge. Romi su posebno izloženi velikom siromaštvu jer su često isključeni iz tržišta rada zbog lošeg obrazovanja, visoke stope nepismenosti i diskriminacije.

Pravo na obrazovanje i sloboda od diskriminacije izneseni su u hrvatskom zakonu. Manjine u Hrvatskoj imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku ili pismu te o svojoj kulturi i povijesti. *Nacionalni program za Rome* iz 2003. g. uključio je korake za promicanje uključivanja romske djece u obrazovanje. Hrvatska sudjeluje u programu *Desetljeće za uključivanje Roma 2005. - 2015.*, regionalnoj međuvladinoj inicijativi, i preuzela je na sebe da tijekom *Akcijskog plana* za 2005. g. poboljša Romima pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i stanovanju.

Usprkos tim mjerama, romska djeca su rutinski isključena iz osnovnog obrazovanja. Često napuste školu ili ponavljaju razrede, a vjeruje se da samo 27% njih uspije završiti osnovno obrazovanje. Njihova stopa pohađanja osnovnih škola je daleko niža nego kod neromske djece, a službeno se procjenjuje da jedna trećina romske djece nije nikad išla u školu.

Raspoloživost. Osnovno obrazovanje u Hrvatskoj je obvezno i besplatno. Međutim, učitelji koji rade s Romima izvijestili su o tome da nemaju odgovarajuću obuku o romskoj kulturi i o tome kako smanjiti negativne stereotipe o Romima. Ni *Nacionalni program za Rome* niti *Akcijski plan „Desetljeće za uključivanje Roma“* ne sadrži mjere za obuku učitelja koji rade s romskim učenicima u osnovnim školama. Nedostatak prikladno osposobljenih učitelja smanjuje mogućnosti za osnovno obrazovanje romske djece.

Dostupnost. Prenatranost i nedostatak osnovne infrastrukture u velikom broju romskih naselja negativno djeluje na pristup obrazovanju i prednostima koje ono donosi. Iako centralna vlada i lokalne vlasti, te same škole nude pomoć romskim

obiteljima za kupnju udžbenika, školskog pribora i odjeće za djecu koja idu u školu, veliki broj zaista siromašnih obitelji imaju poteškoća u pokrivanju troškova.

Zakonske odredbe o obveznom osnovnom obrazovanju ne primjenjuju se uvijek kad romska djeca ne odlaze u škole. U određenim područjima, lokalne službe za socijalnu pomoć nemaju dovoljan broj osoblja i sredstava za podršku u pohađanju škole ili suočavanju s različitim socijalnoekonomskim problemima koji utječu na romske obitelji.

Iako su razredi "samo za Rome" koji nude pojednostavljenu verziju normalnog nastavnog plana i programa sve rjeđi, romska djeca ipak doživljavaju diskriminaciju zbog negativnih stereotipa i niskih očekivanja od strane učitelja.

"Kada nešto ne valja u školi onda su za to uvijek krivi Romi". "Učitelj me izgrdi kada govorim svoj jezik". "Učitelji ne žele niti čuti naše pjesme". Djeca Roma u jednoj osnovnoj školi u Hrvatskoj, ožujak 2006. g.

Prihvatljivost. Obrazovanje bi trebalo promicati razumijevanje između etničkih skupina i poštivanje djetetovog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti. Diskriminacija Roma ne samo da izravno ograničava pristup obrazovanju nego je u suprotnosti s ciljevima obrazovanja koji su izneseni u međunarodnim standardima za ljudska prava.

Štoviše, romska kultura i tradicije nisu na sustavan način uključeni u školski plan i program u hrvatskim školama, za razliku od prava koja imaju druge manjine. Aktivnosti vezane za Rome, ponekad u suradnji s romskim nevladinim organizacijama započete su od strane pojedinih učitelja ili škola.

Prilagodljivost. Iako većina odraslih Roma razumije i govori hrvatski jezik, velik broj romske djece s malim ili nikakvim poznavanjem hrvatskog jezika suočavaju se s ogromnim poteškoćama kad počnu ići u školu, a učitelji govore samo hrvatski na satovima. Jezici kojima govore Romi u Hrvatskoj praktički ne postoje u školama, za razliku od jezika drugih manjina u Hrvatskoj.

Velik broj romske djece nema iskustva s predškolskim programom za razliku od ostatka stanovništva, iako je posljednjih godina bilo nekih poboljšanja. Romske obitelji s niskim prihodima obično ne mogu platiti vrtić, a nemaju svi mogućnost pohađanja besplatnog predškolskog obrazovanja.

Postojeći predškolski programi organizirani od strane ili uz suradnji s romskim organizacijama izričito su usmjereni na učenje hrvatskog jezika i na olakšavanje integracije. Međutim, iako *Nacionalni program za Rome i Akcijski plan „Desetljeće za uključivanje Roma“* uključuju odgovarajuće mjere, a napredak je značajan, sredstva određena za to još su uvijek nedostatna.

Uz to, posebice u područjima izvan Međimurja i Varaždinske županije, mnoge škole sa značajnim brojem Roma ne zapošljavaju romske pomoćnike u nastavi. Pomoćnici u nastavi mogu imati ključnu ulogu u prevladavanju jezičnih barijera, kao i u promicanju komunikacije između škola, romskih zajednica i roditelja. Međutim, roditelji su se žalili da dok učitelji rade s neromskom djecom, romski učenici su ostavljeni s loše pripremljenim romskim pomoćnicima u nastavi, a mnogima je pruženo obrazovanje ispod standarda. Da bi zapošljavanje romskih pomoćnika u nastavi bilo zaista korisno i da bi vodilo do uključivanja Roma u škole, oni moraju dobiti potrebnu obuku koja će im omogućiti da sudjeluju u podučavanju potpunije i na značajniji način.

Slovenija

Romska populacija u Sloveniji procjenjuje se između 7.000 do 12.000 iako se u slovenskom popisu stanovništva 2002. godine samo 3.000 ljudi izjasnilo Romima. Romski jezici koji se govore u Sloveniji uključuju dvije glavne varijante, a govore se uglavnom u Dolenjskoj i Prekmurju. Velik broj romske djece školske dobi zna vrlo malo ili uopće ne zna slovenski jezik. Romi često žive u naseljima koji nisu službeno legalizirana i nemaju sigurnost stanarskog prava. U nekim je područjima stopa nezaposlenosti viša od 90%.

Pravo na obrazovanje i sloboda od diskriminacije izneseni su u slovenskom zakonu. Međutim pravo i praksa razlikuju "autohtonu" talijansku i mađarsku manjinu koje imaju pravo na obrazovanje i školovanje na svojim jezicima i uživaju najviši stupanj zaštite nacionalnih manjina, "autohtone" romske zajednice koje dobivaju manju zaštitu i "neautohtone" Rome koji uopće nemaju manjinska prava.

U 2004. g. Slovenija je usvojila strategiju za obrazovanje Roma, koja iznosi glavne prepreke u integraciji romske djece te niz važnih politika i mjera u cilju poboljšanja pristupa obrazovanju Roma.

Ipak većina romske djece u Sloveniji još uvijek nema pristup predškolskom obrazovanju. Njihova stopa pohađanja osnovne škole, iako se poboljšala, ostaje niža nego kod ostatka populacije. Dok u Prekomurju 70% romskih učenika redovito

pohađa školu, u Dolenjskoj to iznosi 39%. Romska djeca koja pohađaju školu često ne završavaju svih 9 godina obveznog osnovnog obrazovanja.

Raspoloživost. Prema slovenskom zakonu, osnovno obrazovanje je obvezno i besplatno. Međutim, pristup osnovnom obrazovanju od strane romske djece je ograničen zbog neodgovarajuće obuke učitelja. Učitelji koji rade s romskom djecom u školama i predškolskim ustanovama rijetko dobivaju posebnu obuku, uključujući onu o romskoj kulturi i jeziku koja bi pomogla da se romska djeca uključe u školu i da se smanje negativni stereotipi i niska očekivanja. Postojeće inicijative poduzete od strane lokalnih obrazovnih vlasti i nevladinih organizacija još su uvijek nedostatne.

Dostupnost. Vlasti nastoje pružiti besplatne obroke, udžbenike i prijevoz učenicima iz romskih obitelji s niskim primanjima. Međutim, velike udaljenosti između naselja i škola, prenatrpani i hladni domovi, loši sanitarni uvjeti u naseljima, neposjedovanje odgovarajuće odjeće i nedovoljna financijska sredstva koja su povezana s obrazovanjem i dalje onemogućuju djeci ostvarivanje svih prednosti obrazovanja.

"Neki od nas žive u kolibama. Kako djeci u školi može ići dobro?" Pripadnici romske zajednice, Slovenija, ožujak 2006.g.

Rasizam i diskriminacija također igraju važnu ulogu. U školama za djecu s duševnim poteškoćama, broj romske djece je neproporcionalno visok. Školske godine 2004./2005. više od 8% romske djece u osnovnom obrazovanju smješteno je u specijalne škole, u usporedbi s nešto više od 1% djece koja nisu Romi.

Od 2003./2004. g. obrazovne vlasti uglavnom su podržavale stvaranje miješanih razreda, a *Strategija za obrazovanje Roma* iz 2004. godine odbacila je segregaciju u obrazovanju. Međutim, usprkos poboljšanja, odvojeni razredi i skupine za Rome u osnovnim školama zamaskirani su razredima za "popravnu" nastavu. "Bršljinski model", koji je prvo primijenjen u osnovnoj školi Bršljin u Novom Mestu, omogućava odvojene skupine učenika koji nisu u određenim predmetima dovoljno napredovali. Taj je model bio kritiziran od strane slovenskih stručnjaka za obrazovanje kao uspješno prikrivena segregacija te je od strane Visokog povjerenika Vijeća Europe za ljudska prava označen kao "korak unazad od već postignute razine integracije".

Prihvatljivost. Negativni stereotipi od strane učitelja rezultiraju niskim očekivanjima od romske djece i drugim diskriminacijskim stavovima.

"Djeca Roma nisu zainteresirana za fiziku ili matematiku; eventualno ih zanima španjolski jer često gledaju sapunice." Učitelj u osnovnoj školi, Slovenija, ožujak 2006.g.

Nastavni plan i program ne omogućava svoj djeci učenje o romskoj kulturi i tradiciji. Multikulturalni nastavni plan i program predložen u *Strategiji za obrazovanje Roma* iz 2004.g. još nije proveden. Stari udžbenici i materijali "za Rome" se navodno još uvijek koriste u nekim školama, a neki sadrže skraćeni nastavni plan i program.

Aktivnosti organizirane od škola koje se odnose na romsku kulturu kao dio predškolskog i osnovnog obrazovanja izgleda ovise i o inicijativi pojedinih škola ili učitelja. Često su ograničene na aktivnosti vezane za Međunarodni dan Roma ili na pjevanje ili sviranje romskih pjesama i glazbe.

Prilagodljivost. Lingvističke barijere u osnovnoj školi značajno otežavaju integraciju romskih učenika koji imaju samo osnovno poznavanje slovenskog jezika. *Strategija za obrazovanje Roma* predviđa uključenost romske djece u predškolsko obrazovanje barem dvije godine prije osnovne škole, ali broj romske djece koja imaju pristup predškolskom obrazovanju i dalje ostaje nizak.

Projekt usmjeren na standardiziranje jezika kojima govore Romi u Sloveniji bio je korak u pravom smjeru. Međutim mjere za uključivanje romskog jezika u školski i predškolski nastavni plan i program kao što je navedeno u *Strategiji za obrazovanje Roma*, još nisu provedene.

Romski pomoćnici u nastavi zaposleni su kako bi pomogli da se premoste lingvističke i druge barijere, a na inicijativu škola ili kroz projekte financirane od strane međunarodnih donatora. Za sada još uvijek nisu inkorporirane na sustavan i sveobuhvatan način u školski sustav.

Preporuke

Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija moraju poduzeti neodgodivu akciju kojom bi zabranile diskriminaciju Roma u obrazovanju i poduzele korake prema ukidanju diskriminacije romske djece i promicanje jednakosti u obrazovanju. Osim preporuka vladama ovih triju zemalja, Amnesty International poziva da se odmah poduzme sljedeće:

- Prihvati pristup obrazovanju romske djece temeljen na njihovoj integraciji u školski sustav koji se prilagođava njihovim potrebama i kulturi;
- Hitno se suprotstavi diskriminaciji Roma u školama, posebno u Hrvatskoj, tako što će se nadzirati sastav razreda i gdje je to potrebno, aktivnosti učitelja koji rade s Romima, te pružiti obuka učiteljima osnovnih škola kako bi se uklonili

negativni stereotipi i predrasude, s posebnim naglaskom na Romima; a u Sloveniji osigurati da niti jedno romsko dijete ne bude stavljeno u specijalne škole, razrede ili skupine samo zato što je romskog porijekla, te da segregirani razredi ne budu maskirani popravnim razredima.

Amnesty International također poziva vlasti da poduzmu konkretne i ciljane korake kako bi se osiguralo sljedeće:

- Dovoljna materijalna pomoć, kao što su udžbenici, obroci, prijevoz i doplatci za školu za djecu Roma iz najsiromašnijih obitelji;
- Uključenost romskog jezika, kulture, povijesti i tradicije u školski nastavni plan i program u svim područjima gdje postoji znatan broj Roma;
- Romski jezik ponuđen kao izborni predmet, u školama s većim brojem romskih učenika, romskim i neromskim učenicima;
- Romski pomoćnici i posrednici zaposleni na sustavan i sveobuhvatan način u svim školama i predškolskim ustanovama sa znatnim brojem Roma;
- Pristup romske djece predškolskim programima dovoljno dugog trajanja kako bi se prevladale jezične i druge poteškoće s kojima se romski učenici suočavaju u osnovnoj školi;
- Svi pripadnici romskih zajednica, te njihovi legitimni i pravi predstavnici, imaju pravo dati značajan doprinos razvoju obrazovne politike kako bi se Romi uključili u obrazovanje;
- Razvijen sveobuhvatan pristup kojim se potiče da sva romska djeca školske dobi pohađaju školu, uključujući uz pomoć socijalnih radnika; pri tom osiguravajući da su mjere za postizanje prava na obrazovanje u najboljem interesu djeteta, te da se kao posljednje sredstvo nametnu zakonske odredbe radi ostvarenja obaveznog pohađanja škole;
- Financijska i druga sredstva kojima bi se u potpunosti proveli nacionalni akcijski planovi i strategije za povećanje sudjelovanja Roma u obrazovanju.

Na međunarodnoj razini, međuvladine organizacije su posljednjih godina u bivšoj Jugoslaviji i drugdje promicale cijeli niz projekata i aktivnosti vezanih za Rome. Njihovi provedbeni ciljevi uključuju smanjivanje diskriminacije Roma i omogućavanje romskoj djece potpuno korištenje prednosti obrazovanja. Amnesty International poziva međunarodnu zajednicu - EU, Vijeće Europe, OSCE, relevantne UN-ove agencije, Svjetsku banku i vlade koje su već aktivne na tom području u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji da:

- udvostruče svoje napore u promicanju uključenja romske djece u obrazovanje u suradnji s lokalnim vlastima, uključujući i osiguranje novčane i druge pomoći.

Amnesty International posebno poziva EU da:

- Osigura da postojeće i buduće inicijative usmjerene na Rome odgovore na posebne probleme pristupa obrazovanju romske djece u državama članicama EU-a, kao i državama kandidatkinjama i potencijalnim kandidatkinjama;
- Osigura da Generalni direktorat za obrazovanje i kulturu Europske komisije poduzme proaktivnu ulogu u borbi protiv diskriminacije romske djece na području obrazovanja.

